

Ga naar de website van het Sociaal en Cultureel Planbureau www.scp.nl. Tik in de zoekmachine het woord 'meerkeuzemaatschappij' in en download de publicatie van Breedveld en Van den Broek (2003), De meerkeuzemaatschappij, Facetten van de temporele organisatie van verplichtingen en voorzieningen (Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau). Lees de inleiding en de conclusie en formuleer wat religie in zo'n samenleving kan betekenen. Verantwoord uw betoog mede aan de hand van dit bestudeerde hoofdstuk.

Binnen de scope van deze opdracht heb ik het fuikprincipe toegepast om tot de volgende vraagstelling te komen: welke thematiek moet in aansprekende prediking worden aangesneden, wil ze bruikbaar zijn voor kerkgangers in een meerkeuzemaatschappij¹?

Met deze vraagstelling zoek ik aansluiting bij de theorie van Luhmann die stelt dat "religie [de kerk als functioneel subsysteem] de mogelijkheid aan de samenleving biedt na te denken over zichzelf". Een maatschappij vormt dergelijke subsystemen, "waarvan verwacht kan worden dat ze de problemen [die zich in het maatschappelijk systeem voordoen] kunnen oplossen"². Op basis van deze beschrijving van de theorie van Luhmann kan ik mijn vraagstelling nog specifiekere formuleren: over welke maatschappelijke problemen zou het in aansprekende prediking moeten gaan wil ze kerkgangers ondersteunen om problemen op te lossen die zij ervaren als zij participeren in de meerkeuzemaatschappij?

Volgens Breedveld en Van den Broek is het kenmerkend voor een meerkeuzemaatschappij dat keuzevrijheid is toegenomen³. Zij zien de voordelen van die keuzevrijheid, maar plaatsen er ook een aantal kanttekeningen bij. Ze scheidt volgens hen (potentiële) nieuwe problemen:

- Men draagt niet alleen de verantwoordelijkheid voor gemaakte keuzes, maar ook voor de consequenties van keuzes die achteraf verkeerd blijken te zijn geweest (pag. 7).
- De keuzevrijheid gaat veel verder dan de opties voor bakker, school of kerk. Ook je eigen identiteit is geen gegeven meer, maar een keuze (pag. 7).
- Keuzevrijheid veroorzaakt niet alleen keuzestress, maar ook structurele stress op het werk en thuis om alle keuzes met elkaar te kunnen combineren (pag. 7).
- Er gelden wel degelijk randvoorwaarden; zoals de inperking als gevolg van de collectiviteiten waar men deel van uitmaakt (pag. 8) en de sociale druk die daarbij een rol blijft spelen (pag. 146).
- Mogelijk bedreigt de flexibilisering van de tijdsorde het sociale karakter van de (vrije)tijdsbesteding (pag. 8).
- Mensen besteden de ruimte die door de keuzevrijheid ontstaat (nog) meer aan werk (pag. 140), waardoor minder tijd overblijft om eigen keuzes te maken.

Die problemen worden versterkt door wat zij "gestapelde ambities" noemen (pag. 143v). Domogala gebruikt die terminologie niet, maar laat wel zien welke sluipende consequenties dit verschijnsel kreeg

¹ Als thema heb ik gekozen voor 'prediking in een meerkeuzemaatschappij'; als fenomeen voor 'aansprekende prediking in een meerkeuzemaatschappij'; als soort voor 'aansprekende prediking voor kerkgangers in een meerkeuzemaatschappij'; als onderdeel voor 'aansprekende prediking die bruikbaar is voor kerkgangers in een meerkeuzemaatschappij'; ten slotte voor het aspect 'welke thematiek moet in aansprekende prediking worden aangesneden, wil ze bruikbaar zijn voor kerkgangers in een meerkeuzemaatschappij'. Voor deze aanpak, zie: LOI en PThU z.j., 4.9v.

² Idem, 2.10.

³ Breedveld en Van den Broek 2003, 3 en 10.

voor een aantal vertegenwoordigers uit de generatie die geboren werd tussen 1980 en 1990⁴. Toen zij hun ambities gestapeld realiseerden leek er in eerste instantie niets aan de hand, maar op langere termijn bleek deze stapeling een “onzekerheid, gejaagdheid en psychische belasting” te veroorzaken die “onlosmakelijk verweven lijkt met het moderne leven”⁵. Pillen leken de enige weg om de depressieve gevoelens als gevolg daarvan te stabiliseren⁶. Niemand had hen geleerd om prioriteiten te stellen en omdat niets de stapeling van ambities in de weg leek te staan is hun flexibiliteit meestal sterk ontwikkeld, maar ontbreekt de benodigde competentie reflexiviteit⁷.

Domogala trekt haar conclusies na een aantal casestudies. Breedveld en Van den Broek baseren zich op statistische gegevens over tijdsbesteding. Deze statistische gegevens ondersteunen de stelling dat de hierboven beschreven problemen voor steeds meer mensen gelden.

In aansprekende en bruikbare prediking zou het over deze problematiek moeten gaan; over het omslagpunt waar “het status bevorderende gevoel ‘druk, druk, druk’ te zijn” verandert in “een verhoogd risico op burn-out”⁸. Maar wat maakt dat een mens daarvoor naar de kerk zou gaan? De prediking was altijd al gericht op moraal; vooral op wat vanuit de traditie gezien als goed handelen werd gezien. Maar achter die traditie kunnen noch de predikant, noch de vrijwillige kerkganger zich vandaag nog verschuilen⁹. Hoe kan een spreker in die nieuwe context nog steeds waardevolle inzichten overdragen die een kerkganger laten nadenken over zichzelf; in de huidige context van de meerkeuzemaatschappij waarin hij de hierboven geschetste problemen ervaart? Om antwoord te kunnen geven op die vraag, gebruik ik de preek “Being the Beloved” van Henri Nouwen over Matteüs 4 als casus¹⁰; om uit de casus criteria af te leiden voor een goede preek in het licht van mijn vraagstelling.

Zonder moralistisch te worden, maakt Nouwen de geschetste problematiek aan de hand van het begrip persoonlijke identiteit inzichtelijk en geeft hij – zonder het begrip te gebruiken – handreikingen om de risico’s van burn-out het hoofd te kunnen bieden. Hij doet dat door in zijn preek telkens opnieuw de vraag te stellen, waaraan een mens zijn identiteit ontleent. De “duivel” of “beproever” probeert Jezus te verleiden om zijn identiteit te ontleenen aan wat hij doet (“verander de stenen in brood”), wat hij heeft (“ik zal u alle koninkrijken van deze wereld geven”) of wat anderen daarvan vinden (“spring naar beneden en de engelen zullen u op handen dragen”)¹¹. In het licht van de geschetste problematiek als gevolg van het ontstaan van de meerkeuzemaatschappij concentreer ik me bij deze preek op de identiteit die Jezus volgens Nouwen niet ontleent aan wat hij doet. Hij verandert de stenen niet in brood. De beproeвер gaat er van uit dat Jezus – als hij echt de Zoon van God zou zijn – van stenen brood had kunnen maken. Maar Jezus ontleende daaraan – is de stelling van Nouwen – niet zijn identiteit. Als hij daaraan wel zijn identiteit had ontleend, was die aan het kruis abrupt geknakt en daardoor gedood. Jezus ontleende zijn identiteit niet aan de goede dingen die hij deed of hoe druk hij daarmee was, maar

⁴ Domogala 2010.

⁵ Breedveld en Van den Broek 2003, 146.

⁶ Domogala, 2010.

⁷ Breedveld en Van den Broek 2003, 146. Zij noemen flexibiliteit en reflexiviteit als voorbeelden van noodzakelijke competenties om verantwoordelijkheid voor eigen keuzes te kunnen nemen en verwijzen daarvoor naar Waal, V. de. 2001. Uitdagend leren. Culturele en maatschappelijke activiteiten als leeromgeving. Bussum: Coutinho.

⁸ Breedveld en Van den Broek 2003, 7 en 143.

⁹ Idem, 146.

¹⁰ Nouwen, 1992.

¹¹ Citaten uit Matteüs 4. Dezelfde geschiedenis wordt ook beschreven in Marcus 1 en Lucas 4.

aan de zekerheid dat hij de Zoon van God was. Vlak voor zijn verblijf in de woestijn had een stem uit de hemel dat met een “Dit is mijn geliefde Zoon” nog eens bevestigd¹².

Pas aan het einde van zijn preek maakt Nouwen zijn pointe helder. Waaraan ik mijn identiteit ontleen, is zijn vraag; aan wat ik doe (en heb of wat ik denk dat andere mensen daarvan vinden)? Als ik daaraan mijn identiteit ontleen, dan kies ik voor een eindige identiteit, waarin ik vroeg of laat teleurgesteld zal raken (als de externe drijfveer wegvalt). Nouwen zelf is daardoor teleurgesteld geweest, vertelt hij ons. Jezus ontleende zijn identiteit aan wie Hij was; de Zoon van God. Wie zijn wij; onafhankelijk van wat we doen (en hebben of wat wij denken dat andere mensen daarvan vinden)?

De preek van Nouwen raakte mij recht in het hart, toen ik vier jaar geleden overspannen thuis zat; omdat ik aardig gevonden wilde worden en hard werkte om dat in gezin, kerk en maatschappij voor elkaar te krijgen. Wat maakte dat juist die preek dat wel deed en al het andere gepreek niet? Op basis van die ervaring heb ik een aantal criteria afgeleid die voor een goede preek in het licht van mijn vraagstelling zouden moeten gelden:

- Als een spreker zich in zijn preek verschuilt achter (de moraal van) de traditie of sociale druk, vindt hij geen aansluiting bij mensen die zich dagelijks bewegen in een meerkeuzemaatschappij, waar keuzevrijheid wordt verondersteld¹³.
- Het kleine verhaal over tijdgenoten (ook over Jezus) van de schrijvers van de Bijbel biedt aanknopingspunten om het over de problemen van vandaag te kunnen hebben.
- In die context mag het gaan over de betekenis die God had in het leven van de tijdgenoten van de schrijvers van de Bijbel.
- Het kleine verhaal van de spreker, die zichzelf ook beweegt in een meerkeuzemaatschappij, maakt een preek sterk en aansprekend.
- Zo'n preek heeft een open einde en is niet moralistisch. De mensen moeten er zelf mee aan het werk, als ze iets over zichzelf willen leren.
- Om dat te bereiken, moet een preek nieuwe wijsheid toevoegen, omdat alleen nieuwe inzichten de kerkganger in beweging kunnen zetten.

Op basis van mijn eigen ervaring (en de ervaring van vrienden en andere bekenden nadat ze deze preek hadden gezien) vermoed ik dat anderen ook met een preek uit de voeten kunnen die aan bovenstaande criteria voldoet. Kwantitatief en kwalitatief onderzoek zou aan moeten tonen of een preek, die aan die criteria voldoet, meer mensen zou ondersteunen om problemen op te lossen die zij ervaren als zij participeren in de meerkeuzemaatschappij. Bij dat onderzoek zou ik me richten op het onderscheid tussen de mensen die nog status ontleen aan het gevoel van ‘druk, druk, druk’ te zijn enerzijds en anderzijds de moderne mensen die door de veeleisendheid van de keuzemaatschappij ervaren en daardoor in de war zijn geraakt; die daar (even) aan zouden willen ontsnappen.

¹² Saillant detail in deze preek is dat Nouwen op basis van zijn interpretatie van Matteüs 3:16 en Lucas 4:14 concludeert dat de mensen, die bij zijn doop aanwezig waren, die stem niet hebben gehoord (en er dus ook niets van konden vinden).

¹³ Breedveld en Van den Broek 2003, 146.

Literatuur

Breedveld, Koen, en Andries van den Broek. 2003. De meerkeuzemaatschappij, Facetten van de temporele organisatie van verplichtingen en voorzieningen. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Domogala, Sarah Mathilde. 2010. Alles wat we wilden. Hilversum: VPRO. <http://www.hollanddoc.nl/kijk-luister/documentaire/a/alles-wat-we-wilden.html>.

Graham, Larry Kent. 1992. Care of Persons, Care of Worlds, A Psychosystems Approach to Pastoral Care and Counseling. Nashville: Abingdon.

LOI en PThU. z.j.. Praktische Theologie descriptief. Leiden/Amsterdam: onbekend.

Nouwen, Henri. 1992. Being the Beloved. Garden Grove, California: Reformed Church in America. <https://www.youtube.com/watch?v=nqG9CoawSsQ>.